

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΑ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ¹

Ιωάννου Βαρότσου, Δικηγόρου Αθηνών

Εισαγωγή

Δύο έτη μετά την υπογραφή της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ το 1948, υπεγράφη στις 4 Νοεμβρίου 1950 στη Ρώμη από τους εκπροσώπους δώδεκα κρατών η «Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών» (εφεξής η «Σύμβαση» ή η «ΕΣΔΑ»), σε συνέχεια της συστάσεως του Συμβουλίου της Ευρώπης της 5ης Μαΐου 1949. Η ΕΣΔΑ τέθηκε σε ισχύ στις 3 Σεπτεμβρίου 1953 περιλαμβάνει δε τον κλασικό κατάλογο των ατομικών δικαιωμάτων των διακηρύξεων του 18^{ου} αιώνα, χωρίς όμως τα δικαιώματα στην ισότητα ενώπιον του νόμου, το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας και το δικαίωμα του ασύλου, την προστασία της μητρότητας, την προστασία της παιδικής ηλικίας και τα πολιτικά δικαιώματα, καθώς και όλα τα χαρακτηριζόμενα σήμερα ως κοινωνικά δικαιώματα.²

Η Ελλάδα προέβη στην κύρωση της ΕΣΔΑ μαζί με το Πρώτο, καλούμενο και «Πρόσθετο», Πρωτόκολλο, για πρώτη φορά με το ν. 2329/1953. Μετά όμως την επιβολή του δικτατορικού καθεστώτος η Ελλάδα απεχώρησε από την ΕΣΔΑ προκειμένου να αποφύγει την καταδίκη και την αποβολή της από αυτήν. Μετά την πτώση του δικτατορικού καθεστώτος η Ελλάδα την κύρωσε εκ νέου με το ν.δ. 53/1974, στο οποίο παγίως αναφέρεται η νομολογία των δικαστηρίων, ενώ σπανιότατα αναφέρεται αυτή και στο ν. 2329/1953.

Η ΕΣΔΑ συμπληρώθηκε ή τροποποιήθηκε με άλλα από Πρωτόκολλα. Η Ελλάδα έχει κυρώσει από αυτά μόνο τα εξής: το λεγόμενο 1^ο Πρόσθετον Πρωτόκολλο, που εκύρωσε μαζί με την ΕΣΔΑ, καθώς και τα 2^ο (ν. 215/1974),

¹ Εισήγηση στην Ένωση Ελλήνων Δικονομολόγων την 29 Μαρτίου 2011

² Π.Γ. Μαντζούφας, Η επίδραση της νομολογίας του ΕΔΔΑ στη διαμόρφωση της χρηστής διεξαγωγής της πολιτικής δίκης, ΤοΣ 2008, σ. 331, με περαιτέρω παραπομπή σε Κ. Χρυσόγono.

6^ο (ν. 2610/1998), 7^ο (ν. 1705/1987), 11^ο (ν. 2400/1996), 13^ο (ν. 3289/2004) και 14^ο (ν. 3344/2005). Αφού το τελευταίο εκύρωσε και η Ρωσία, αυτό ετέθη σε ισχύ από 10 Ιουνίου 2010.

Αρχικά, δικαιοδοτικά όργανα της Σύμβασης ήσαν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΕΔΑ) και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΔΑ), μερικής τότε απασχολήσεως³, την υποχρεωτική αρμοδιότητα και δικαιοδοσία των οποίων να κρίνουν ατομικές προσφυγές σύμφωνα με το παλαιό άρθρο 25 έχει αναγνωρίσει η Ελλάδα από το 1985.

Με το 11^ο Πρωτόκολλο του 1994 καταργήθηκε η ΕΕΔΑ και καθιερώθηκε η μία ενιαία και αποκλειστική δικαιοδοτική αρμοδιότητα του ΕΔΔΑ, πλήρους απασχολήσεως⁴ για τον έλεγχο της εφαρμογής της ΕΣΔΑ από τα συμβαλλόμενα κράτη. Το Πρωτόκολλο αυτό κύρωσε η Ελλάδα με το ν. 2400/1996. Το ΕΔΔΑ υπό τη νέα του μορφή άρχισε τη λειτουργία του την 1^η Νοεμβρίου 1998.

Ο έλεγχος της τήρησης των αρχών της Σύμβασης από το ΕΣΔΑ διέπεται από την **αρχή της επικουρικότητας** που απορρέει από το άρθρο 53 της Σύμβασης. Δηλαδή αν η εσωτερική νομοθεσία παρέχει στα δικαιώματα που προστατεύει η Σύμβαση μεγαλύτερη προστασία από την παρεχόμενη από αυτήν, θα εφαρμοσθεί το εσωτερικό δίκαιο. Αν όμως διαπιστωθεί το αντίθετο, θα εφαρμοσθεί η Σύμβαση, όπως ερμηνεύεται από Δικαστήριο.

Πρόσφατα, με το άρθρο 6 παρ. 3 της Σύμβασης της Λισσαβόνας της 13 Δεκεμβρίου 2007, η οποία τέθηκε σε ισχύ την 1^η Δεκεμβρίου 2009 η Ευρωπαϊκή Ένωση (εφεξής η «ΕΕ») προσχώρησε στην ΕΣΔΑ και μαζί της τέθηκε σε ισχύ και ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ

³ Π. Δ. Δαγτόγλου: Η Αναθεωρημένη Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Αντ. Σάκκουλας, 2000, σελ 13

⁴ Δαγτόγλου *ibidem*

Από την άλλη πλευρά, με το άρθρο 17 του 14^{ου} Πρωτοκόλλου της 13.05.2004 της ΕΣΔΑ ορίζεται ότι η ΕΕ μπορεί να προσχωρήσει σε αυτήν (Άρθρο 59 παρ. 2 της ΕΣΔΑ). Μόνο που το Πρωτόκολλο αυτό τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιουν 2010, δηλαδή μετά την θέση σε ισχύ της Σύμβασης της Λισσαβόνας την 1 Δεκεμβρίου 2009. Ας σημειωθεί ότι ο αριθμός των κρατών μελών της Σύμβασης είναι σήμερα 47 έναντι 27 της ΕΕ.

Το δικονομικό δίκαιο έχει ως κατ' εξοχήν αντικείμενο τις προϋποθέσεις πρόσβασης στην απονομή αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας και τον τρόπο και τα μέσα απονομής της. Έτσι, αντικείμενο της παρούσας μελέτης είναι κατά πρώτον η νομολογία του ΕΔΔΑ που ανάγεται στα ζητήματα αυτά και η επιρροή του στο εσωτερικό δικονομικό δίκαιο, όχι όμως και ερμηνεία και εφαρμογή από το Δικαστήριο αυτό των διατάξεων που αφορούν στα προστατευόμενα από τη Σύμβαση ουσιαστικά δικαιώματα. Στο Δεύτερο Μέρος θα γίνει αναφορά και σχολιασμός κυρίως των διατάξεων του ν. 3900/2010 που αποδίδουν την προσπάθεια του εθνικού νομοθέτη να προσαρμοστεί στη νομολογία του ΕΔΔΑ.

Πρώτο Μέρος

Η επίδραση της νομολογίας του ΕΔΔΑ στην διαμόρφωση της νομολογίας των ελληνικών δικαστηρίων.

1. Η διείσδυση της εφαρμογής της Σύμβασης στην εθνική έννομη τάξη γίνεται μέσω του άρθρου 28 παρ. 1 του Συντάγματος 1975, αντίστοιχη διάταξη του οποίου δεν περιελάμβανε το Σύνταγμα 1952. Τούτο είχε ως συνέπεια η Σύμβαση να έχει για την Ελλάδα έως το 1975 ισχύ απλού νόμου, ενώ μετά την θέση σε ισχύ του Συντάγματος 1975 αυτή απέκτησε ισχύ υπερνομοθετικής, αλλά υποσυνταγματικής ρυθμίσεως, σύμφωνα και με τη νομολογία του ΣτΕ, το οποίο, υπό το πρίσμα της διατάξεως αυτής, δέχεται ότι οι διεθνείς συμβάσεις

που έχουν κυρωθεί με νόμο υπερισχύουν κάθε αντίθετης διάταξης του εσωτερικού δικαίου, όχι όμως και του Συντάγματος⁵.

2. Ερωτάται αν οι αποφάσεις του ΕΣΔΑ παράγουν δεδικασμένο στην εσωτερική έννομη τάξη και, αν ναι, ποιές οι συνέπειες του.

Κατ' αρχάς, οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ δεν έχουν ως συνέπεια την ipso facto ανάκληση ή ακύρωση της πράξης ή ενέργειας, συμπεριλαμβανομένων των αποφάσεων των δικαστηρίων, στο εσωτερικό ενός συμβαλλομένου κράτους, κατά της οποίας παραπονείται ο προσφεύγων στο ΕΔΔΑ. Τούτο, κατά κανόνα, βεβαιώνει την παραβίαση της Σύμβασης και μπορεί να επιδικάσει ως δίκαιη ικανοποίηση, κατά το άρθρο 41 της Σύμβασης, αποζημίωση είτε για υλική ζημία και ηθική βλάβη, καθώς και τα αποδεικνυόμενα δικαστικά έξοδα, είτε μόνο ένα από αυτά. Και αυτό υπό την προϋπόθεση, σύμφωνα με την ίδια διάταξη, ότι το εσωτερικό δίκαιο του συμβαλλομένου κράτους, στο οποίο έλαβε χώρα η παραβίαση, δεν επιτρέπει παρά μόνο ατελή εξάλειψη της παραβίασης αυτής. Έτσι, η απόφαση του ΕΔΔΑ, κατ' αρχάς, δεν διεισδύει στην εσωτερική έννομη τάξη ούτε υποκαθιστά το νομοθέτη στην θέσπιση του εφαρμοστέου δικονομικού συστήματος και δεν αίρει την παραβίαση⁶. Η επιλογή δε του μέσου αποκατάστασης, νομοθετικής, διοικητικής, νομολογιακής, προκειμένου να παύει η παραβίαση αφήνεται στο συμβαλλόμενο κράτος. Η πιθανή έμμεση υπόδειξη από την απόφαση του ΕΔΔΑ του τρόπου θεραπείας της παράβασης βοηθά προς την κατεύθυνση αυτή⁷.

⁵ Βλ. Φ. Αρναούτογλου: Νόμος αντίθετος προς διεθνή σύμβαση είναι συνταγματικός, ΤοΣ 1982, σελ. 546 επ., ο ίδιος : Συμβούλιο της Επικρατείας και Ευρωπαϊκά Δικαστήρια, ΝοΒ 2005, σελ. 127 επ. Σημαντική είναι σχετικά η υπόθεση των ταυτοτήτων και της αναγραφής του θρησκευόμενου στα δελτία ταυτότητας - ΣτΕ Ολ. 2281-2285/2001, με αντίθετη μειονοψηφία ως προς το ότι κανένα συμβαλλόμενο κράτος της ΕΣΔΑ δεν μπορεί να επικαλείται τις διατάξεις του Συντάγματός του προκειμένου να δικαιολογήσει την εκ μέρους παραβίαση των διατάξεων της ΕΣΔΑ.

⁶ Πρβλ. ΑΠ 424/08 ΝΟΜΟΣ

⁷ Κ. Χ. Χρυσόγονος: Η ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην εθνική έννομη τάξη, Αντ. Σάκκουλας, 2001, σελ. 374 επ.

Από την άλλη πλευρά, η εφαρμογή και ερμηνεία της ΕΣΔΑ από το ΕΔΔΑ, όπως και την ΕΕΔΑ στο παρελθόν, γίνεται ανεξάρτητα από το εννοιολογικό περιεχόμενο που οι εσωτερικές νομοθεσίες των κρατών μελών προσδίδουν στους αντίστοιχους όρους της εσωτερικής έννομης τάξης τους. Στην κατεύθυνση αυτή, το ΕΔΔΑ ερμηνεύει αυτοτελώς το άρθρο 6 ΕΣΔΑ, το οποίο αποτελεί την κιβωτό της αρχής της δίκαιης δίκης. Έτσι, η έννοια των «αστικής φύσεως αμφισβητήσεων» που αναφέρει το άρθρο αυτό και είναι η μία από τις παραμέτρους που ορίζει το πεδίο εφαρμογής του (ενώ η άλλη είναι οι «κατηγορίες ποινικής φύσεως»), δεν έχει το ίδιο περιεχόμενο για όλα τα συμβαλλόμενα κράτη της ΕΣΔΑ, με συνέπεια να είναι δυσχερής η ενιαία εφαρμογή του. Η νομολογία της ΕΕΔΑ και μετέπειτα του ΕΔΔΑ έπαιξαν στο ζήτημα αυτό τον ενοποιητικό τους ρόλο⁸. Η ΕΕΔΑ είχε κρίνει ότι η εφαρμογή του άρθρου 6 παρ. 1 δεν εξαρτάται ούτε από την φύση του δικαστηρίου που το εφαρμόζει, ούτε από την φύση του εφαρμοστέου κανόνα δικαίου, αν δηλαδή αυτός είναι δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου. Το δε ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι ο χαρακτηρισμός μιας αξιώσεως από την έννομη τάξη του εναγομένου συμβαλλομένου κράτους, ως ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου, αποτελεί μόνο μία ένδειξη για την ερμηνεία της και ότι ο χαρακτηρισμός αυτός μπορεί να είναι δεσμευτικός μόνο αν επιβεβαιωθεί από άλλα περαιτέρω στοιχεία⁹.

Όσον αφορά στο δεδικασμένο των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, γίνεται από την θεωρία διάκριση μεταξύ του «ουσιαστικού δεδικασμένου», που αφορά στον προσφεύγοντα και το κράτος κατά του οποίου εστράφη η ατομική προσφυγή σε συγκεκριμένη υπόθεση και εκδόθηκε κατά του τελευταίου καταδικαστική απόφαση, και του «ερμηνευτικού δεδικασμένου» ή της «κανονιστικής λειτουργίας» μιας απόφασης του ΕΔΔΑ που απορρέει από τις κρίσεις της για την ερμηνεία και εφαρμογή της Σύμβασης και για τα μέτρα που θα πρέπει να ληφθούν από το διάδικο κράτος για την άρση μιάς κατάστασης που παραβιάζει

⁸ Στ. Κτιστάκη: Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗ ΕΡΩΠΑΪΚΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ, Α. Σάκκουλας, 2009, σελ. 53

⁹ Κτιστάκη, όπ. αν. σελ. 54 με περαιτέρω παραπομπές.

την Σύμβαση και η οποία θα έχει ισχύ εκτός του κύκλου των διαδικών που αφορά η απόφαση του ΕΔΔΑ¹⁰.

Το ερμηνευτικό δεδικασμένο προσδίδει, ούτως ειπείν, ισχύ στις κρίσεις του ΕΔΔΑ *erga omnes*. Η συμμόρφωση προς το ουσιαστικό δεδικασμένο των καταδικαστικών αποφάσεων, η οποία δεν νοείται για τις απορριπτικές, αφού αυτές δεν επιβάλλουν μέτρα, γίνεται σύμφωνα με το άρθρο 46 παρ. 1 ΕΣΔΑ. Σε αυτές το ΕΔΔΑ κάνει πάντοτε αναφορά σε προηγούμενες σχετικές με το τιθέμενο ή τα τιθέμενα ζητήματα αποφάσεις του, ενισχύοντας έτσι το κύρος των αποφάσεών του στο σύνολο των εννόμων τάξεων των συμβαλλομένων χωρών, αποτελώντας συγχρόνως πολύτιμο οδηγό για τον εφαρμοστή και τον ερμηνευτή της ΕΔΔΑ και των διατάξεων της εσωτερικής νομοθεσίας εκάστου, κάθε φορά που τίθεται ζήτημα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε επίπεδο ουσιαστικού ή δικονομικού δικαίου.

Η φύση των καταδικαστικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ εξομοιώνεται από την θεωρία με τις αμετάκλητες αποφάσεις του ελληνικού δικονομικού δικαίου. Οι δε κυρίως σκέψεις των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, αλλά και τα τυχόν συνιστώμενα μέτρα άρσεως μιάς παραβίασης της Σύμβασης μπορούν να έχουν εφαρμογή σε μεγάλο κύκλο υποθέσεων που είτε εκκρεμούν είτε δυνητικά μπορούν να αχθούν ενώπιόν του. Εξ ου λόγου, τις σκέψεις αυτές πρέπει να λαμβάνει υπόψη ο εθνικός δικαστής προς αποφυγή επαναλαμβανομένων πολλάκις συγκρούσεων προς την Σύμβαση και καταδίκης του συμβαλλομένου κράτους, αλλά και προς ομοιόμορφη ερμηνεία και εφαρμογή της Σύμβασης από τα συμβαλλόμενα κράτη. Από αυτές δημιουργείται το ούτως ειπείν «ερμηνευτικό δεδικασμένο» για τον εθνικό δικαστή, το οποίο προσομοιάζει προς την λήψη υπόψη από τα δικαστήρια της ουσίας των αποφάσεων των ανωτάτων δικαστηρίων ως προς την επίλυση νομικών ζητημάτων. Με την διαφορά όμως, ότι ενώ η παραθεώρηση από τον εθνικό δικαστή του ερμηνευτικού

¹⁰ Βλ. Κ. Χ. Χρυσόγωνα, *ibidem* σελ. 373 επ., Ioannis S. Delikostopoulos L' autorité du précédent de arrêts de la Court européenne des droits de l'homme, ΔτΑ 23/2004, σελ. 831 επ.

δεδικασμένου των αποφάσεων των εθνικών δικαστηρίων είναι εύκολο να οδηγήσει σε ανατροπή της απόφασής του από το ανώτερο δικαστήριο, η παραθεώρηση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ από αυτόν μπορεί να οδηγήσει σε καταδίκη της χώρας για παραβίαση της Σύμβασης. Για τον λόγο αυτό, το ΕΔΔΑ, υπό το φως της αρχής ασφαλείας δικαίου, έχει απασχολήσει η έναρξη της χρονικής ισχύος του «ερμηνευτικού δεδικασμένου». Δέχεται τούτο ότι οι καταστάσεις που προϋπήρξαν της κρινόμενης από αυτό και που διαπιστώνεται ότι είναι αντίθετη προς την Σύμβαση, το παραβιάζον συμβαλλόμενο κράτος δεν έχει κατ' αρχήν, υποχρέωση να τις άρει¹¹.

Στο εσωτερικό δίκαιο η κρατούσα άποψη τη θεωρίας δεν αναγνωρίζει την νομολογία των δικαστηρίων ως πηγή δικαίου. Εξαιρετικά αναγνωρίζεται η ισχύς αυτή στις αποφάσεις του ΑΕΔ περί αντισυνταγματικότητας νόμου, σύμφωνα με το άρθρο 100 παρ. 4 εδ. β του Συντάγματος και των αποφάσεων του ΣτΕ που ακυρώνουν κανονιστικές πράξεις. Υποστηρίζεται, ότι όμοια ισχύ θα μπορούσε να αναγνωριστεί και στις αποφάσεις του Μισθοδικείου που εκδίδονται σύμφωνα με το άρθρο 88 παρ. 2 και το νέο εδ γ' (αναθεώρηση 2001)¹². Σχετικά με το εξεταζόμενο εδώ ζήτημα έχει ιδιαίτερη σημασία η αναφορά στην Απόφαση – Πρακτικά της 14.05.2010 της Διοικητικής Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, όταν αυτή ασχολήθηκε με το πρόβλημα των επανειλημμένων καταδικών της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ λόγω της συνήθους από το Ακυρωτικό απορρίψεως λόγων αναιρέσεως από την περ. 1 άρθρου 559 ΚΠολΔ ως αορίστων. Σε αυτήν διαλαμβάνεται: «Έξάλλου, ο προκύπτων εκ νομικής κατασκευής κανόνας δικαίου δεν υπολείπεται κατ' αξίαν του ρητώς υπό νομοθετικού κειμένου προς διευθέτηση ορισμένης ανάγκης εισαγομένου ή του ερμηνευτικώς συναγομένου εξ αυτού κανόνα», ανάγοντας με την σκέψη αυτή η Διοικητική Ολομέλεια την νομολογία σε ισότιμο με το νόμο κανόνα δικαίου.

¹¹ Απόφαση Marckx κατά Βελγίου της 13.06.1979. Πρβλ..ΣτΕ Ολ. 605/2008 μειονοψηφία

¹² Κ. Χ. Χρυσόγονος, *ibidem* σελ. 398

Πριν όμως από την διατύπωση της θέσης αυτής του Ακυρωτικού, το παραγόμενο από τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ «δεδικασμένο» απασχόλησε δια μακρών τον Άρειο Πάγο στην απόφαση 1816/2007, με την οποία το Δικαστήριο δέχεται ότι: α) οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ εκτός της διακρίσεως σε «τελεσίδικες και μη», διακρίνονται και σε «αναγνωριστικές» ή και «κατανηφιστικές», υπό την ευρεία έννοια των όρων αυτών, οι οποίες επιδικάζουν δίκαιη αποζημίωση, β) οι συνέπειες της απόφασης του ΕΔΔΑ έχει «άμεσες» και «έμμεσες» συνέπειες. Οι άμεσες αφορούν την υπόθεση, ενώ οι έμμεσες *«αποτελούν μία προϋπόθεση για την ρύθμιση άλλων υποθέσεων στο εσωτερικό δίκαιο, στην εσωτερική έννομη τάξη, δηλαδή ποια έκταση έχει το δεδικασμένο των αποφάσεων του ΕΔΔΑ σε σύγκριση με άλλες αποφάσεις των ελληνικών δικαστηρίων. Η τελεσίδικη απόφαση του ΕΔΔΑ δημιουργεί το τυπικό δεδικασμένο. Όσον αφορά το ουσιαστικό δεδικασμένο, θα πρέπει να εξετασθεί σε ποιες υποθέσεις και σε ποια θέματα θα λειτουργήσει, ώστε να απαγορεύσει την έκδοση νέας απόφασης ή να ληφθεί ως βάση προδικαστικού ζητήματος»*. Έτσι, κατά τον Άρειο Πάγο, στην κριθείσα περίπτωση η απόφαση του ΕΔΔΑ που αναγνωρίζει την παραβίαση διάταξης της Σύμβασης αποτελεί ουσιαστικό δεδικασμένο σε δίκη αποζημίωσης κατά του Δημοσίου από τα άρθρα 104 και 105 ΕισΝΑΚ εκείνου που είχε δικαιωθεί από το ΕΔΔΑ, γιατί η απόφασή του έχει θετική επέμβαση για το προδικαστικό ζήτημα, δηλαδή κατά πόσον η πράξη (προφανώς του συμβαλλομένου κράτους) ήταν παράνομη ή όχι. Θεωρώ, ότι η πολύ ενδιαφέρουσα αυτή απόφαση για ένα τόσο σημαντικό δικονομικό ζήτημα χρειάζεται περαιτέρω αποκρυπτογράφηση.

2. Η επίδραση της νομολογίας του ΕΔΔΑ στην νομολογία των ελληνικών ανωτάτων δικαστηρίων σχετικά με δικονομικές αρχές και διατάξεις.

Η επίδραση της νομολογίας του ΕΔΔΑ στις αποφάσεις του ΣτΕ εμφανίζεται είτε με την απ' ευθείας επίκληση στην απόφαση της διατάξεως του άρθρου 6 παρ. 1, ενίοτε δε και της διατάξεως του άρθρου 13 της ΕΣΔΑ (δικαίωμα πραγματικής προσφυγής) στις περιπτώσεις υπερβολικής χρονικής διάρκειας

δίκης και συνακόλουθης παραβίασης του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, είτε και με παραπομπές, συχνά πλούσιες, σε αποφάσεις του ΕΔΔΑ. Οι παραπομπές αυτές προδίδουν την πεποίθηση του δικαστή, ότι η μέθοδος ερμηνείας και εφαρμογής μίας διάταξης νόμου του εσωτερικού δικαίου είναι σύμφωνη με την ΕΣΔΑ και ότι η συγκεκριμένη κρίση του είναι σύμφωνη με το ερμηνευτικό δεδικασμένο του ΕΔΔΑ. Η υποχρέωση του εθνικού δικαστή συμβαλλομένου κράτους να λάβει υπόψη την Σύμβαση και την ερμηνεία της από το ΕΔΔΑ υποστηρίζεται ότι προκύπτει από τον συνδυασμό των άρθρων 1, 32 παρ. 1, 52 ΕΣΔΑ, καθώς και την ευρωπαϊκή δημόσια τάξη που έχει δημιουργηθεί από την εφαρμογή της¹³.

Αντίθετα, στις αποφάσεις του ΑΠ η αναφορά σε αποφάσεις του ΕΔΔΑ είναι σπανιότατη και λιτή¹⁴, κατά κανόνα δε η επίκλησή τους από τον ΑΠ των διατάξεων της ΕΔΔΑ γίνεται προς διαπίστωση της μη παραβίασης τους με την ερμηνεία και εφαρμογή του εσωτερικού δικαίου από το δικαστήριο της ουσίας, ακόμη και όταν έχει εκδοθεί απόφαση του ΕΔΔΑ προς την αντίθετη κατεύθυνση¹⁵.

Ο έλεγχος της συμβατότητας μιας διάταξης νόμου, όχι μόνο δικονομικής φύσεως, από τον εθνικό δικαστή γίνεται είτε με την κατάφασή της είτε με την διαπίστωση της αντίφασής προς την Σύμβαση, αφού όμως έχει προηγηθεί ο έλεγχος της συμβατότητας ή μη με το Σύνταγμα, είτε και με την διάπλαση κανόνος δικαίου, πιο συγκεκριμένα δε στο πεδίο του δικονομικού δικαίου με την διάπλαση ενδίκου βοηθήματος. Υπήρξαν όμως και περιπτώσεις ελέγχου της συμβατότητας μιας ρυθμίσεως αποκλειστικά ως προς την Σύμβαση, παρακάμπτοντας έτσι τον έλεγχο της συνταγματικής συμβατότητάς της. Το

¹³ Κ. Χ. Χρυσόγονος, *ibidem* σελ. 415

¹⁴ Βλ. ΑΠ 370/2010, Ολ. 12/2009

¹⁵ Σχολιάζεται ότι τούτο συνέβη και με την απόφαση ΑΠ 1081/2010 (ΕΕΔ 2011, σελ 209, με σχόλιο Χρόνη Τσιμπούκη), διότι αυτή αγνόησε την απόφαση ΕΔΔΑ Ζουμπουλίδης κατά Ελλάδος της 25.06.2009 σε υπόθεση που για πολλοστή φορά τέθηκε το ζήτημα της διετούς παραγραφής των αξιώσεων υπαλλήλων ν.π.δ.δ. κατά του εργοδότη που έχουν προσληφθεί με συμβάσεις εργασίας δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου σε αυτό, σύμφωνα με τον ν.δ. 496/1974. Ο ΑΠ ακολούθησε την απόφαση 9/2009 ΑΕΔ Όμως, μετά την απόφαση αυτή του ΑΕΔ, προφανώς ο ΑΠ δεν μπορούσε πλέον να κρίνει αντίθετα με αυτήν.

ΣτΕ κατά την επίκληση στις αποφάσεις του του άρθρου 6 ΕΣΔΑ επικαλείται κατά πρώτο λόγο το άρθρο 20 παρ. 1 Σ και μετά το άρθρο 6 ΕΣΔΑ, σαν η δεύτερη να γίνεται επικουρικά, αφού το Σύνταγμα υπέρκειται των διεθνών συμβάσεων. Πρόκειται ουσιαστικά για μια συμπληρωματική επίκληση της διάταξης αυτής, η οποία γίνεται από το ΣτΕ, δεδομένης της ευρείας διατύπωσης του άρθρου 20 παρ. 1 Σ. Άλλωστε, το ΣτΕ με τις αποφάσεις του αναγνωρίζει την ταυτότητα ρυθμίσεως του άρθρου 20 παρ. 1 και του άρθρου 6 παρ. 1 της Συμβάσεως¹⁶. Με άλλες λέξεις, η σχετική νομολογία του ΣτΕ δημιουργεί την αίσθηση ότι τούτο, άπαξ και δεχθεί την συμβατότητα μιας διάταξης με το άρθρο 20 παρ. 1 Σ, έχει δεχθεί ipso facto και την συμβατότητά της με το άρθρο 6 παρ. 1 της Σύμβασης..

Σε μία προσπάθεια τυπολογίας των προσφάτων κυρίως αποφάσεων κατατάσσονται αυτές συνήθως ως εξής:

2.1 Ως προς το παραδεκτό των ενδίκων βοηθημάτων ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων

Όπως γίνεται γενικά δεκτό στη θεωρία, με τα άρθρα 20 παρ. 1 Σ και 6 παρ. 1 της Σύμβασης διασφαλίζεται, τόσο η ανεμπόδιστη πρόσβαση του ατόμου στα δικαστήρια υπό εύλογες προϋποθέσεις που δεν δυσχεραίνουν ουσιωδώς την άσκηση του δικαιώματος δικαστικής προστασίας, όσο και το ότι η παρεχόμενη προστασία πρέπει να είναι πλήρης και αποτελεσματική¹⁷. Επισημαίνεται πάντως, ότι τόσο η ΕΕΔΑ, όσο και το ΕΔΔΑ έχουν αποφύγει να δημιουργήσουν **γενικά ισχύοντα κριτήρια** της δίκαιης δίκης. Στην απόφαση Delcourt το ΕΔΔΑ επισημαίνει, ότι «σε μία δημοκρατική κοινωνία κατά την έννοια της Σύμβασης, το δικαίωμα σε δίκαιη απονομή της δικαιοσύνης κατέχει μία τόσο δεσπόζουσα θέση που η περιοριστική ερμηνεία του άρθρου 6 παρ. 1 δεν θα ανταποκρινόταν στον σκοπό και την πρόθεση της πρόβλεψης»¹⁸

¹⁶ Βλ. ΣτΕ Ολ. 3633/2004

¹⁷ Π. Γ. Μαντζούφας, όπ. ανωτ. σελ. 338 με περαιτέρω παραπομπές

¹⁸ Αθαν. Πανταζόπουλος, Επιλεγμένη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε θέματα Αστικού Δικονομικού Δικαίου, Αντ. Σάκκουλας, 2004

Η νομολογία, τόσο του Αρείου Πάγου, όσο και του Συμβουλίου της Επικρατείας δέχεται γενικά ότι η πρόσβαση στα ένδικα μέσα δεν κατοχυρώνεται ούτε συνταγματικά ούτε με το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, με συνέπεια η μη καθιέρωση βαθμών δικαιοδοσίας σε κάθε διαδικασία ή η περιορισμένη πρόσβαση σε αυτά να μην αντίκειται ούτε στο Σύνταγμα ούτε στη ΕΣΔΑ. Το ΕΔΔΑ δεν διαπίστωσε ότι η θέση αυτή της νομολογίας των ελληνικών δικαστηρίων έρχεται σε αντίθεση προς την ΕΣΔΑ άπαξ και η αξίωση παροχής δικαστικής προστασίας διασφαλίζεται από το Σύνταγμα και το νόμο¹⁹.

2.2 Πολλή μελάνη έχει ήδη χυθεί σε σχέση με το δικαίωμα πρόσβαση στην αναιρετική δίκη του ΑΠ και το ορισμένο των λόγων αναιρέσεως των περ. 1 και 19 του άρθρου 559 ΚΠολΔ μετά τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ Ευσταθίου κατά Ελλάδος και Λιακοπούλου κατά Ελλάδος, με τις οποίες άνοιξε η συζήτηση επί του θέματος²⁰. Με τις αποφάσεις του αυτές το ΕΔΔΑ έκρινε ως υπερβολικά φορμαλιστική προσέγγιση από τον Άρειο Πάγο του ορισμένου των λόγων αναιρέσεως, όταν αυτοί στηρίζονται σε πλημμέλειες της προσβαλλομένης απόφασεως κατ' επίκληση των δύο αυτών διατάξεων, η η οποία επανειλημμένα έχει οδηγήσει σε απόρριψη των σχετικών λόγων αναιρέσεως. Πλην όμως το Ακυρωτικό μάλλον συνεχίζει να εμμένει στην

¹⁹ Στην απόφαση Φίλης κατά Ελλάδος της 27.08.1991 του ΕΔΔΑ σε σχέση με το ζήτημα της αποκλειστικής εκπροσώπησης των μελών του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος ενώπιον των δικαστηρίων σε υπόθεση διεκδίκησης καταβολής αμοιβής κατά εργοδότη μόνο από αυτό, τούτο, ενόψει της απροθυμίας της νομολογίας των εθνικών δικαστηρίων να αναγνωρίσει στις υποθέσεις αυτές το αυτοτελές δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη μέλους του ΤΕΕ, έκρινε την νομολογία αυτή ως μη συμβατή με το άρθρο 6 παρ. 1 της Σύμβασης, πράγμα που οδήγησε τελικά σε νομοθετική προσαρμογή προς την απόφαση του ΕΔΔΑ. Η απόφαση αυτή είναι μάλλον η πρώτη για την Ελλάδα μετά την δήλωση προσχώρησης της Ελλάδας στην ατομική προσφυγή ενώπιον του ΕΔΔΑ το 1985.

²⁰ Ενδεικτικά βλ. Γ. Ρήγος σχόλια υπό την απόφαση Ευσταθίου, Δίκη 38/2007, σελ. 275 επ., Ι. Δεληκωστόπουλος, Ο έλεγχος από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της παραβίασης του άρθρου 6 ΕυρΣΔΑ ως προς τις προϋποθέσεις πρόσβασης στο Ακυρωτικό, Δίκη 38/2007, σελ. 393 επ., Μαντζούφας οπ. αν. σελ. 343, Β. Ρήγας: Οι πραγματικοί ισχυρισμοί στην πολιτική δίκη, Αντ. Σάκουλας 2007, σελ. 42-48, Β. Ρήγας: Ζητήματα αναιρετικού δικαίου. Πρόσφατες κρίσεις του ΕΔΔΑ περί της αοριστίας των αναιρετικών λόγων κατά τον ΚΠολΔ, ΝοΒ 56/2008, σελ. 538 επ.

νομολογία του αυτή²¹. Παρόμοιες κρίσεις το ΕΔΔΑ έχει εκφράσει και σε υποθέσεις που αφορούν σε δικαιοδοσίες άλλων κρατών μελών²².

Το ΕΔΔΑ, αν και δέχεται ότι το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο υπόκειται σε αποδεκτούς περιορισμούς, ιδίως ως προς τις προϋποθέσεις του παραδεκτού της άσκησης του ενδίκου βοηθήματος, έκρινε, ότι η απόρριψη από τον Άρειο Πάγο λόγων αναιρέσεως ως αορίστων σε περίπτωση που οι παραδοχές της αναιρεσιβαλλομένης για τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης δεν αναφέρονται αναλυτικά στο αναιρετήριο παρά μόνο περιληπτικά, συνιστά παράβαση του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, αφού εμποδίζει στον αιτούντα την πρόσβαση στην αναιρετική δίκη, ενώ αυτό δεν ευρίσκεται σε αναλογία με τον σκοπό της προστασίας της ασφαλείας δικαίου και της χρηστής απονομής της δικαιοσύνης. Τούτο δε διότι κατά το ΕΔΔΑ, ο Άρειος Πάγος είναι σε θέση να αντλήσει τα ελλείποντα στοιχεία στην περιληπτική περιγραφή των λόγων αναιρέσεως από την συνυποβαλλόμενη στον σε αυτόν απόφαση του δικαστηρίου της ουσίας κατά την κατάθεση της αναιρέσεως. Ακολούθησαν οι αποφάσεις Ζουμπουλίδης κατά Ελλάδα της 14.12.2006, Λιοναράκης κατά Ελλάδα της 05.07.2007, Βασιλάκης κατά Ελλάδα της 17.01.2008 και άλλες, οι οποίες μάλιστα αναφέρονται στην σελ. 5 της υπ' αριθ. 14 Απόφασης-Πρακτικά της Διοικητικής Ολομέλειας του Αρείου Πάγου της 13.05.2010. Η θέση της νομολογίας αυτής του Αρείου Πάγου βρήκε υποστηρικτές²³, αλλά και επικριτές²⁴. Ο δε αυτεπάγγελτος έλεγχος από τον ΑΠ, μετά όμως από πρόταση του εισηγητού, της εφαρμογής του κανόνα δικαίου από το δικαστήριο της ουσίας κατά το άρθρο 562 παρ. 4 ΚΠολΔ, αν και προβάλλεται ως εν δυνάμει μέσον άρσης της αοριστίας του λόγου αναιρέσεως εκ της περ. 1 άρθρου 559

²¹ ΑΠ 1017/2010, 1299/2008, 1105/2008, 435/2008, 1272/2007 κ.ά (ΑΠ 1017/2010, 1299/2008, 1105/2008, 435/2008, 1272/2007 κ.ά.

²² Βλ. Μαριλένα Τσίρλη: Οι αναχρονισμοί στην ερμηνεία των δικονομικών κανόνων από τα εθνικά δικαστήρια και ο διορθωτικός ρόλος του ΕΔΔΑ, ΝοΒ 57, 2009, σλ. 1939 επ., ιδίως σελ. 1944

²³ Βλ. Γ. Νικολόπουλο: αοριστία κατά το άρθρο 559 αρ. 1 ΚΠολΔ αναιρετικού λόγου υπό το πρίσμα της νομολογίας του ΕΔΔΑ, ΝοΒ 57/2009, σελ. 469 επ.

²⁴ Βλ. Β. Χειρδάρης: Η κριτική στο Στρασβούργο, τα όρια ερμηνείας, το «περιθώριο εκτίμησης» και τα προβλήματα του ΕΔΔΑ, ΝοΒ 57/2009 σελ. 1980 επ., ιδίως 1986 επ., τιμητική έκδοση του ΝοΒ για τα 50 έτη της ΕΣΔΑ : οι δεινότεροι επικριτές της νομολογίας του Στρασβούργου είναι ο Λόρδος Hoffman και ο Β. Ρήγας.

ΚΠολΔ²⁵, στην πράξη σπανιότατα έγινε χρήση του από το Ακυρωτικό. Η μόνη ουσιαστική (μη) εξέλιξη του ζητήματος είναι η εμμογή του Αρείου Πάγου στην θέση του με την ανωτέρω Απόφαση-Πρακτικά υπ' αριθ. 14 της 13 Μαΐου 2010 της Διοικητικής Ολομέλειας, στην οποία γίνεται λόγος για 12 έως τότε καταδίκες της Ελλάδος από το ΕΔΔΑ λόγω της προσβολής από τον Άρειο Πάγο του δικαιώματος πρόσβασης στην δικαιοσύνη με την κατά τα ανωτέρω απόρριψη λόγων αναιρέσεως ως αορίστων. Συγχρόνως όμως, ο το Ακυρωτικό, στην ίδια Απόφαση-Πρακτικά διαπιστώνει την «ιδίως παλαιότερα συχνότητα του φαινομένου απορρίψεως αναιρετικών λόγων ως απαραδέκτων ένεκα αοριστίας» αποδίδοντας αυτήν στην αυστηρότητα της εκτίμησης του αναιρετηρίου, πράγμα που κατά την εισήγηση συνέβη σε ευάριθμες περιπτώσεις, αλλά και λόγω της άσκησης αναιρέσεως από μη ειδικευμένους στην άσκηση αναιρέσεως δικηγόρους. Σχετικά, μεταξύ άλλων παρατηρήσεων ως προς την πληρότητα του αναιρετικού λόγου, προτείνεται η θεραπεία της αοριστίας αυτεπαγγέλτως από τον εισηγητή σε σημαντικές περιπτώσεις που εμπίπτουν στους αριθμούς 1, 4, 14, 16, 17 και 19 του άρθρου 559 ΚΠολΔ. Προτείνεται δε εν τέλει της εισηγήσεως η ευρύτερη χρήση της συμπληρώσεως από τον εισηγητή αρεοπαγίτη της αοριστίας του αναιρετικού λόγου, η *«φιλάγαθη και επιεικής εκτίμηση του αναιρετικού λόγου, αρκούσης της ορισμένης και ευσύννοπτης εκθέσεως του αναιρετικού λόγου. Σε περίπτωση δε που δεν κρίνεται δυνατή η διάσωση λόγου αναιρέσεως εξαιτίας της αοριστίας του, προτείνεται (και) η μορφή της διατύπωσης (δηλαδή το κείμενο) της μείζονος σκέψεως και η αναφορά στην ελάσσονα της έλλειψης του ελάχιστου περιεχομένου του λόγου, η οποία άγει στην απόρριψή του»*. Η εισήγηση αυτή έγινε ομόφωνα δεκτή από την Διοικητική Ολομέλεια του Αρείου Πάγου. Μένει πλέον να διαπιστωθεί, σε περίπτωση που απορριπτική απόφασή του για τον λόγο αυτόν αοριστίας ελεγχθεί από το ΕΔΔΑ υπό το πρίσμα του Άρθρου 6 παρ. 1 της Συμβάσεως, αν αυτό θα κρίνει την προταθείσα διατύπωση επαρκή, εφόσον αυτή θα έχει περιληφθεί στην απόφασή του.

²⁵ Βλ. Γ. Νικολόπουλο όπ. αν. σελ. 484.

Αντίθετα, το ΣτΕ σε πρόσφατη απόφαση της Ολομέλειας²⁶, λαμβάνοντας υπόψη τις καταδίκες της Χώρας από το ΕΔΔΑ λόγω υπερβολικής προσκολλησεως στην τυπολατρική εφαρμογή του νόμου, κατ' επίκληση των αποφάσεων Κούτρα κατά Ελλάδος και Πλατάκου κατά Ελλάδος, καθώς και των αποφάσεων Μπουλουγούρα κατά Ελλάδος της 27^{ης} Μαΐου 2004, Λιακόπουλου κατά Ελλάδος της 14^{ης} Δεκεμβρίου 2006, Ζουμπουλίδη κατά Ελλάδος κ.ά., έκρινε ότι η «πλημμελής (άκυρη) επίδοση του στρεφόμενου κατά του δημοσίου δικογράφου, που οφείλεται σε σφάλμα του δικαστικού επιμελητή, δεν μπορεί να οδηγήσει στην, κατ' εφαρμογή του άρθρου 5 παρ. 2 π.δ. 774/1980, κατάργηση της δίκης, καθόσον η υιοθέτηση μιας τόσο αυστηράς τυπικής ερμηνείας του υφισταμένου νομοθετικού πλαισίου, θίγει στην ουσία το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο και παροχής έννομης προστασίας που προστατεύεται από το άρθρο 20 παρ. 1 του Σ και 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ».

2.3 Ως προς την καθυστέρηση της Διοικήσεως να συμμορφωθεί με τις αποφάσεις των ανωτάτων δικαστηρίων και την αναγκαστική εκτέλεση των αποφάσεών τους

Η καταδίκη της Ελλάδας λόγω μη συμμόρφωσης της Διοίκησης στις αποφάσεις των δικαστηρίων έχει καταλήξει πλέον να είναι «ρουτίνα».

Η απόφαση Hornsby κατά Ελλάδος της 19.05.1997²⁷ κρίνει σχετικά με την καθυστέρηση της εκτέλεσης αποφάσεων του ΣτΕ από την Διοίκηση. Δέχεται το ΕΔΔΑ ότι η εκτέλεση μιας απόφασεως που εκδόθηκε από δικαστήριο, πρέπει να θεωρηθεί ως ένα αναπόσπαστο τμήμα της δίκης για τους σκοπούς του άρθρου 6. Τονίζεται δε στην απόφαση ότι το Δικαστήριο (ΕΔΔΑ) έχει ήδη αποδεχθεί την αρχή αυτή σε υποθέσεις που αφορούν το μήκος της διαδικασίας. Αυτό τονίστηκε στην απόφαση λόγω της τεράστιας καθυστέρησης συμμόρφωσης της Διοικήσεως σε δύο προηγούμενες ακυρωτικές αποφάσεις του ΣτΕ σε συμμόρφωση με το άρθρο 6 της Σύμβασης. Την απόφαση Hornsby

²⁶ ΣτΕ Ολ. 22/2010

²⁷ Βλ. ελληνική μετάφραση και σχολιασμό σε Πανατζόπουλο, όπ. αν. σελ. 159 επ. με παραπομπές σε υποσημείωση 144.

ακολούθησε δυστυχώς σειρά άλλων αποφάσεων του ΕΔΔΑ στις υποθέσεις Αντωνακόπουλος (14.12.1999), Πιαλόπουλος (15.02.2001), Λογοθέτης (12.04.2001), Κατσαρός (06.06.2002), Σάτκα (27.03.2003), Μεταξάς (27.05.2004), Ιερά Μονή Προφήτου Ηλιού Θήρας (22.12.2005) και άλλες²⁸. Μεταξύ των πλέον πρόσφατων αποφάσεων του ΕΔΔΑ αναφέρω τις αποφάσεις Αναγνώστου κατά Ελλάδος της 16.09.2010, Β. Αθανασίου κατά Ελλάδος της 21.12.2010, Βίχος κατά Ελλάδος και Κοροσίδου κατά Ελλάδος, Κυριαζίδου κλπ. κατά Ελλάδος όλες της 10.02.2011, καθώς και την απόφαση Τσουκαλάς κατά Ελλάδος της 22.07.2010. Στην υπόθεση Κοροσίδου η παράβαση διαπιστώθηκε από το ΕΔΔΑ, έστω και αν οι αιτήσεις που είχε ασκήσει η προσφεύγουσα απερρίφθησαν, με μεγάλη όμως καθυστέρηση, από τον εθνικό δικαστή.

Πρόκειται για την συνηθέστερη καταδίκη της Ελλάδος για παραβίαση του άρθρου 6παρ. 1 ΕΣΔΑ. Η Ελλάδα κατατάσσεται στην τρίτη θέση με βάση την παραβίαση αυτή μετά την Ιταλία και την Πολωνία²⁹. Στις υποθέσεις αυτές η Ελληνική Κυβέρνηση προβάλλει συστηματικά ότι ο προσφεύγων έχει την δυνατότητα να ασκήσει κατά του ελληνικού Δημοσίου την εκ του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ αγωγή αποζημιώσεως. Το ΕΔΔΑ όμως δέχεται ότι η αγωγή αυτή δεν πληροί στην παρούσα φάση τις προϋποθέσεις του άρθρου 13 της ΕΣΔΑ, ήτοι δεν αποτελεί «πραγματική προσφυγή» κατά την έννοια του άρθρου 13 της ΕΣΔΑ. Ομοίως, ότι στην παρούσα φάση η ως άνω αγωγή αποζημιώσεως δεν συνιστά εσωτερικό ένδικο μέσο που πρέπει να εξαντληθεί πριν την άσκηση προσφυγής ενώπιον του ΕΔΔΑ κατά την έννοια του άρθρου 35 της ΕΣΔΑ. Στην δε απόφαση Αθανασίου κατά Ελλάδος το Δικαστήριο παρατηρεί, ότι το σχέδιο νόμου για την αποζημίωση των ζημιωθέντων μετά από μία υπερβολική διάρκεια της δικαστικής διαδικασίας δεν έχει καταστεί νόμος έως σήμερα. Η έλλειψη ενός αποτελεσματικού μέσου στον προσφεύγοντα που θα του επέτρεπε να παραπονεθεί για την διάρκεια της διαδικασίας στην Ελλάδα,

²⁸ Αθ. Ράντος όπ. αν. σελ. 1847

²⁹ Βλ. Β. Χείδαρη, Η Ελληνική πλευρά του δικαστηρίου του Στρασβουργου, ΝοΒ 2009, σελ. 2026

σύμφωνα με το άρθρο 13 ΕΣΔΑ, επισημάνθηκε από το ΕΔΔΑ για πρώτη φορά στην υπόθεση Κόντη-Αρβανίτη κατά Ελλάδας της 10.04.2003.

Η απαγόρευση αναγκαστικής εκτελέσεως κατά του Δημοσίου, των ΟΤΑ και των ν.π.δ.δ. έπαυσε να ισχύει με την αναθεώρηση το 2001 του άρθρου 94 παρ. 4 εδ. β Σ. Στη συνέχεια εκδόθηκε ο ν. 3068/2002, ο οποίος θεσπίστηκε υπό την επίδραση της νομολογίας του ΕΔΔΑ σε σχέση με την καθυστέρηση της συμμόρφωσης της Διοίκησης στις αποφάσεις των διοικητικών δικαστηρίων³⁰. Η νομολογία αυτή αναπτύχθηκε με βάση την αντίληψη του ΕΔΔΑ, ότι η εκτέλεση μιας αποφάσεως αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της δίκης, με συνέπεια η καθυστέρηση εκτελέσεώς της να παραβιάζει το άρθρο 6 της Σύμβασης. Ατυχώς για το νόμο αυτόν, το ΕΔΔΑ σε πρόσφατη απόφασή του στην υπόθεση Ψυχιατρική Κλινική ΑΘΗΝΑ Βριλησίων και Κλινική Αυράκου κατά Ελλάδος της 02.07.2009 έκρινε ότι η Επιτροπή Συμμόρφωσης του ΣτΕ δεν συμβάλλει αποτελεσματικά στην εκτέλεση των αποφάσεών του, αφού αυτή δεν έχει δυνατότητα δικαστικής εντολής εκτέλεσης τέτοιας, που να υποχρεώνει την Διοίκηση να συμμορφωθεί στην απόφασή του, αλλά και στο γεγονός ότι επί πλέον αυτή δεν μπορεί να επιδικάσει αποζημίωση για ηθική βλάβη. Είναι δε ιδιαίτερης σημασίας, ότι το ΕΔΔΑ εν τέλει της απόφασής του αναφέρει: «Δεν μπορεί παρά να διαπιστώσει την 39^η παράληψη της Κυβέρνησης να συμμορφωθεί και να κάνει δεκτή την απαίτηση ποσού ως χρηματική αποζημίωση». Βέβαια, από πλευράς πρακτικής, η επίσπευση αναγκαστικής εκτέλεσης κατά της ιδιωτικής περιουσίας του Δημοσίου, των ΟΤΑ και των ν.π.δ.δ. που επιτρέπει πλέον το Σύνταγμα, δημιουργεί ποικίλα προβλήματα χρόνου και δικαστικής δαπάνης εξαιτίας της παρελκυστικής συμπεριφοράς τους προκειμένου να μη συμμορφωθούν, ιδίως σε υποθέσεις χρηματικών απαιτήσεων εναντίον τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι το Ελεγκτικό Συνέδριο είχε δεχθεί το 1998 το ανίσχυρο του νόμου 2097/1952 που απαγόρευε την αναγκαστική εκτέλεση κατά του Δημοσίου, ως αντιβαίνοντος

³⁰ Πρβλ. και Αθ. Ράντος, Η επίδραση της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας στη νομολογία των Ελληνικών Δικαστηρίων, ΝοΒ 57/2009 σελ. 1845 επ., ιδίως σελ. 1847.

στα άρθρα 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, 20 παρ. 1 Σ και 14 παρ. 1 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα του ΟΗΕ. Ενώ, ο Άρειος Πάγος είχε λίγο ενωρίτερα δεχθεί τα αντίθετα³¹. Αλλά και το ΣτΕ και τα διοικητικά δικαστήρια εδέχοντο ως τότε, «με άψογη βεβαίως δικονομική θεμελίωση», όπως έχει γραφεί προφανώς με κάποιο σαρκασμό³², ότι η παράλειψη εκτελέσεως δικαστικής αποφάσεως δεν συνιστούσε παράλειψη οφειλομένης νόμιμης ενέργειας ελεγκτή με αίτηση ακυρώσεως.

Αφού ο ν. 3068/2002 δεν ευτύχησε, το κενό ήλθε να καλύψει η εισαγωγή της επανάληψης της δίκης στα διοικητικά δικαστήρια ουσίας με το νέο άρθρο 105 Α ΚΔΔ. Σχετικά έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η διατύπωση της αποφάσεως Αθανασίου κατά Ελλάδος σχετικά με την αντιμετώπιση των χρόνιων παραβιάσεων της ΕΣΔΑ από κράτος μέλος και του τρόπου που τις αντιμετωπίζει πλέον το ΕΔΔΑ (δίκες «πιλότος»), καθώς και τις υποδείξεις που κάνει για την ούτως ειπείν *restitutio in integrum* του «θύματος» από το συμβαλλόμενο κράτος. Στην περίπτωση αυτή η εισαγωγή της επανάληψης της διαδικασίας με το άρθρο 105 Α ΚΔΔ φαίνεται κατ' αρχάς να θεραπεύει την ανάγκη αυτή, όπως συνέβη και σε άλλα συμβαλλόμενα κράτη. Η εφαρμογή της όμως θα αποδείξει την αποτελεσματικότητά της αποδοχής της νομολογίας του ΕΔΔΑ στο εσωτερικό δίκαιο.

Σχετικά με το θέμα της υπερβολικής διάρκειας των δικών ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι προτάσεις που η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου διατύπωσε στην συνεδρίαση της 31.03.2005 μετά την εισαγωγή των ν. 2915/2001 για την επιτάχυνση της αστικής δίκης και του ν. 3160/2003 για την επιτάχυνση της ποινικής δίκης. Η εισήγηση επικεντρώθηκε στο ζήτημα της έλλειψης στην εσωτερική έννομη τάξη διατάξεων που να προβλέπουν ειδικό ένδικο βοήθημα για την ικανοποίηση των «θυμάτων» τυχόν παραβίασης του άρθρου 6 παρ. 1 της Σύμβασης, όπως απαιτεί το άρθρο 13 αυτής, διαπίστωση

³¹ ΑΠ 1309/1995

³² Α. Ράντος: Η επίδραση της νομολογίας του ΕΔΔΑ για το δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας στη νομολογία των Ελληνικών δικαστηρίων, ΝοΒ 57/2009, σελ. 1845 επ.

που επανειλημμένα έχει κάνει το ΕΣΔΑ σε αποφάσεις ελληνικού ενδιαφέροντος³³. Η έλλειψη αυτή αφορούσε τότε τόσο στην αστική όσο και στην διοικητική δίκη. Πλην όμως, οι επιφυλάξεις ως προς την αποτελεσματικότητα κάθε νόμου που εισάγεται για την επιτάχυνση της δίκης είτε αστικής, είτε ποινικής είτε διοικητικής συνεχίζουν να εκφράζονται και επιβεβαιώνονται. Στην πολιτική δίκη όλοι γνωρίζουμε ότι η ο χρόνος των 8 μηνών για την έκδοση αποφάσεως του άρθρου 307 εδ. β και γ ΚΠολΔ, που προστέθηκε με το άρθρο 3 ν. 3327/2005, διατηρεί περισσότερο τον χαρακτήρα ευχής. Είναι όμως ερωτητέο αν η αφαίρεση της υπόθεσης από τον υπερήμερο δικαστή και η επανασυζήτησή της με άλλον επιταχύνει την έκδοση αποφάσεως ή επιμηκύνει ουσιωδώς τον χρόνο της έκδοσής της. Η πιθανόν σπάνια ενεργοποίηση στην πράξη της διατάξεως αυτής προδίδει την αρμόζουσα απάντηση.

Στο σημαντικότατο, συνεπώς, ζήτημα της υπερβολικής χρονικής διάρκειας της δίκης η επίδραση της νομολογίας το ΕΔΔΑ είναι προς το παρόν στην πράξη ανύπαρκτη, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να καταλήγει να πληρώνει τις αποζημιώσεις που επιδικάζει το ΕΔΔΑ στις περιπτώσεις υπέρβασης του ευλόγου χρόνου, αντί να τις πληρώνει με αποφάσεις του εθνικού δικαστή επειδή δεν έχει θεσμοθετήσει διάταξη αποκαταστατική της ζημιάς που ο διάδικος μιας δίκης υπέστη από αυτήν. Η δυσχέρεια από τον εθνικό δικαστή εφαρμογής τέτοιας διάταξης που θα ήταν ικανή να καταλήξει σε μομφή σε βάρος συναδέλφων του είναι προφανής. Ο τρόπος που έχει εφαρμοσθεί έως σήμερα το άρθρο δεν διαψεύδει την έστω επιφανειακή αυτή εντύπωση.

2.4 Ως προς την ισότητα των διαδικών ενώπιον του δικαστηρίου, αρχή την οποία το ΕΣΔΑ αρίεται από το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, η νομολογία του Αρείου Πάγου και του ΣτΕ παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

³³ ΕΔΔΑ Απόφαση Κόντη – Αρβανίτη κατά Ελλάδος της 10.0.2003

Ο Άρειος Πάγος, με την απόφαση υπ' αριθ. Ολ. 19/2007 έκρινε κατά πλειονοψηφία, ότι η διάταξη του άρθρου 699 ΚΠολΔ δεν παραβιάζει ούτε το άρθρο 4 παρ. 1 Σ ούτε την διάταξη του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ ούτε στο άρθρο 20 παρ. 1, 25 παρ. 1, 94 παρ. 4, 95 παρ. 5 Σ ούτε το Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα που κυρώθηκε με το ν. 2462/1997. Με την διάταξη αυτή επιτρέπεται μόνο στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου η άσκηση αναιρέσεως, που δεν έχει τη μορφή αναιρέσεως υπέρ του νόμου, κατά αποφάσεων ασφαλιστικών μέτρων, στις οποίες διάδικοι είναι το Δημόσιο, ΟΤΑ, ν.π.δ.δ. και ν.π.ι.δ. που ανήκουν εξ ολοκλήρου στο Δημόσιο, εάν κατά την κρίση του Εισαγγελέως δημιουργούνται ζητήματα γενικότερου ενδιαφέροντος. Κατά την κρατήσασα άποψη, με την αίτηση αυτή ο Εισαγγελεύς του Αρείου Πάγου δεν καθίσταται διάδικος, σύμφωνα με τις αναπτυσσόμενες σε αυτή σχετικές αιτιολογίες, ούτε ο αντίδικος του Δημοσίου στερείται του δικαιώματος της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Στην κριθείσα περίπτωση επρόκειτο για την αναίρεση αποφάσεως του Πρωτοδικείου Ηρακλείου που υποχρέωνε τον ΕΛΓΑ να αποδέχεται προσωρινά ως ασφαλιστικό μέτρο, της υπηρεσίες του αναιρεσιβλήτου και μετά την λήξη της εργασιακής συμβάσεώς του ορισμένου χρόνου, με την οποία είχε προσληφθεί. Στην ίδια απόφαση διατυπώθηκε εκτενής μειονοψηφία, στηριζόμενη στην αρχή της ισότητας των όπλων όπως απορρέει από τις ίδιες διατάξεις, με αναφορά στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ Bogers κατά Βελγίου της 30.10.1991, Dombó Bechher κατά Ολλανδίας της 27.11.1993, Πλατάκος κατά Ελλάδος 11.01.2001, όχι όμως και στο Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα. Πρέπει να σημειωθεί ότι με το υπό συζήτηση σχέδιο νόμου για τον εξορθολογισμό και βελτίωση στην απονομή της πολιτικής δικαιοσύνης προτείνεται η τροποποίηση του άρθρου 699 ΚΠολΔ στην μορφή που είχε πριν την προηγούμενη τροποποίησή του με το άρθρο 4^Ε παρ. 4 ν. 3388/2005. Και τούτο λόγω, μεταξύ πολλών άλλων, της διαταράξεως της αρχής της ισότητας των όπλων των διαδίκων, χωρίς όμως στην εισήγηση να γίνεται ρητή αναφορά στο άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ.

Το ΣτΕ από την πλευρά είχε κρίνει ως αντίθετο προς την ΕΣΔΑ το δικονομικό προνόμιο του Δημοσίου ως προς την αναστολή των προθεσμιών κατά την διάρκεια των θερινών δικαστικών διακοπών (Ολ. 2808/2002), τούτο όμως συνέβη μετά την καταδίκη της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ στην υπόθεση Πλατάκος κατά Ελλάδα της 11.01.2001. Έτσι δέχθηκε ότι το προνόμιο αυτό επεκτείνεται και στους ιδιώτες διαδίκους. Η παραβίαση ήρθη με την εισαγωγή του νόμου 3514/2006. Με τον νόμο αυτόν τροποποιήθηκε το άρθρο 11 του Κανονιστικού Διατάγματος του 1944 «περί Κώδικος Νόμων περί δικών του δημοσίου» και αναστέλλεται πλέον η διαδρομή των προθεσμιών κατά την διάρκεια των θερινών δικαστικών διακοπών όχι μόνον υπέρ του Δημοσίου, αλλά υπέρ όλων των διαδίκων μερών. Έτσι αποκαταστάθηκε η ισότητα των διαδίκων στο ζήτημα αυτό, μετά την συμμόρφωση του Έλληνα νομοθέτη σε καταδικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ.

2.5 Όσον αφορά στο πρόβλημα που δημιουργείται από τις **νομοθετικές παρεμβάσεις σε εκκρεμείς δίκες**, στις οποίες διάδικος είναι το Δημόσιο, με σκοπό η δίκη να εξελιχθεί υπέρ αυτού, οι θέση αμφοτέρων των ακυρωτικών είναι κοινή: η αναδρομικότητα του νόμου δεν μπορεί να αφορά και τα ένδικα βοηθήματα που έχουν παραδεκτά ασκηθεί. Διότι αυτό θα συνεπαγόταν την κατάργηση των εκκρεμών δικών, πράγμα που αντίκειται στις συνταγματικές αρχές της ισότητας, αλλά και της διακρίσεως των εξουσιών με συνέπεια η εισαγόμενη νομοθετική ρύθμιση να προσκρούει στο άρθρο 4 και 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, επειδή συνιστά παρεμπόδιση πρόσβασης σε δικαστήριο³⁴.

2.6 Η έννοια του δικαστηρίου σύμφωνα με την ΕΣΔΑ

Σε πρόσφατη σχετικά απόφασή της η Ολομέλεια ΣτΕ³⁵ κλήθηκε να κρίνει αν τα Πειθαρχικά Συμβούλια των Δικηγορικών Συλλόγων και το Ανώτατο Πειθαρχικό Συμβούλιο των Δικηγόρων συγκροτούν την έννοια του δικαστηρίου σύμφωνα με την έννοια που προσδίδει σε αυτό η αυτόνομη από το

³⁴ ΑΕΔ 48/2002 – ΑΠ 409/2010, 808/2008 – ΣτΕ 6/2010, 2979/2009

³⁵ ΣτΕ Ολ. 189/2007

ΕΔΔΑ ερμηνεία του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ. Δέχθηκε, λοιπόν, το δικαστήριο ότι τα πειθαρχικά αυτά όργανα των δικηγόρων που προβλέπονται από τον Κώδικα περί Δικηγόρων, είναι πράγματι δικαστήρια υπό το πρίσμα της διατάξεως αυτής, τσούτω μάλλον καθόσον κατά των αποφάσεων του Ανωτάτου Πειθαρχικού Συμβουλίου επιτρέπεται το συνταγματικά κατοχυρωμένο ένδικο βοήθημα της αιτήσεως ακυρώσεως ενώπιον του ΣτΕ.

Επί του ιδίου ουσιαστικά ζητήματος, δηλαδή της έννοιας του δικαστηρίου, έκριναν οι λίαν πρόσφατες αποφάσεις³⁶ της Ολομέλειας ΣτΕ σε σχέση με την λειτουργία της ανεξάρτητης Αρχής Διαφύλαξης του Απορρήτου των Επικοινωνιών. Σε αυτές εκφράζονται πολύ ενδιαφέρουσες θέσεις τόσο από την κρατήσασα άποψη, όσο από τις δύο μειονοψηφίες που σχηματίστηκαν. Εν προκειμένω ενδιαφέρον παρουσιάζει κυρίως η κρίση του δικαστηρίου σε σχέση με την συγκρότηση της έννοιας του δικαστηρίου. Σε αυτές γίνεται παραπομπή στην πλούσια σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ, μεταξύ των οποίων και αποφάσεις ελληνικού ενδιαφέροντος. Οι δύο αυτές αποφάσεις του ΣτΕ, ιδίως η υπ' αριθ. 3319/10, εμφανίζουν ιδιαίτερο νομικό ενδιαφέρον για τις απόψεις που εκφράζονται, τόσο από την πλειονοψηφία, όσο και από τις δύο μειονοψηφίες και αποτελούν κατά την άποψή μου επιτομή επί ποικίλων ζητημάτων ακυρωτικής διαδικασίας και διοικητικής δικονομίας, καθώς και της φύσης και λειτουργίας των Ανεξαρτήτων Αρχών.

2.7 Διαπλαστικές αποφάσεις του Ελεγκτικού Συνεδρίου

Πρόσφατη απόφαση της Ολομελείας του δικαστηρίου³⁷ αναγνώρισε στον συνταξιούχο του δημοσίου το δικαίωμα ασκήσεως ευθείας αγωγής κατά του Δημοσίου με επίκληση μόνον των άρθρων 20 παρ. 1 Σ και 6 και 13 ΕΣΔΑ, χωρίς το ένδικο τούτο βοήθημα να προβλέπεται από το π.δ. 774/1980. Με την απόφαση αυτή το δικαστήριο «έπλασσε» το ένδικο βοήθημα της αγωγής στις περιπτώσεις που ο συνταξιούχος έχει δικαίωμα ασκήσεως ενστάσεως κατά

³⁶ ΣτΕ Ολ. 3319 και 3320/2010

³⁷ Ελ. Συν. Ολ. 1374/2008

πράξεως που αφορά παροχή που οφείλεται ευθέως από τον νόμο, χωρίς να έχει προηγηθεί η ανάμειξη του ΕΔΔΑ και η έκδοση καταδικαστικής αποφάσεως αυτού³⁸.

Μέρος Δεύτερο

Η επίδραση της νομολογίας του ΕΔΔΑ στην σύγχρονη διαμόρφωση του θετού δικονομικού δικαίου

1. Ο πρόσφατος νόμος 3900/2010, όπως προδίδει ο τίτλος του «Εξορθολογισμός διαδικασιών και επιτάχυνση της διοικητικής δίκης και άλλες διατάξεις» διαπνέεται από ένα «καλό» πνεύμα, αυτό της επιτάχυνσης των διαδικασιών της διοικητικής δίκης, στην οποία εμπίπτει και η έννοια του εξορθολογισμού των διαδικασιών. Ελάβνηται όμως ο νόμος αυτός και από ένα δυσάρεστο για τον διοικούμενο πνεύμα που δεν που οφείλεται στο επίκαιρο άγχος της Κυβέρνησης για την αντιμετώπιση του δημοσιονομικού προβλήματος της Χώρας. Και τα δύο αυτά στοιχεία του νόμου άπτονται άμεσα ζητημάτων που έχουν απασχολήσει επανειλημμένα την νομολογία τόσο του ΕΔΔΑ, όσο και των ανωτάτων εθνικών δικαστηρίων υπό το πρίσμα κυρίως του

³⁸ Το δικαστήριο αφού αναγνωρίζει την ευθέως από το άρθρο 98 παρ. 1 Σ θέσπιση της ‘‘πρωτογενούς δικαιοδοσίας του’’ στις διαφορές που αναφέρονται από την απονομή συντάξεων, δέχεται επί λέξει: «Σε περίπτωση αμφισβήτησης για ην καταβολή οφειλομένης ευθέως από το νόμο οικογενειακής παροχής, η οποία συνιστά παρακολούθημα σύνταξης, παρέχεται στον ενδιαφερόμενο η ευχέρεια προσφυγής με ένσταση ενώπιον του οικείου Α΄ Κλιμακίου του Ελ. Συν. κατά ης σχετικής άρνησης του Υπουργού Οικονομικών που εντάσσεται στην προβλεπόμενη από το άρθρο 63 παρ. 1 του πδ 774/1980 παράλληλη διαδικασία επίλυσης των σχετικών με την εκτέλεση των πράξεων ή αποφάσεων κανονισμού συντάξεων διαφορών Η διαδικασία αυτή δεν είναι αποκλειστική και ως εκ τούτου δεν αποκλείεται η δυνατότητα υποβολής από τον ενδιαφερόμενο ενώπιον του αρμοδίου τμήματος του Ελεγκτικού Συνεδρίου καταψηφιστικού (ή και αναγνωριστικού) αιτήματος για επιδίκαση οφειλομένων ποσών οικογενειακής παροχής, το οποίο μπορεί να εισαχθεί με δικόγραφο αγωγής. Η εν λόγω δυνατότητα άσκησης ευθείας αγωγής παρέχεται υπό το πρίσμα των άρθρων 20 παρ. 1 του Σ και 6 και 13 της ΕΣΔΑ, με τα οποία κατοχυρώνεται το ατομικό δικαίωμα δικαστικής προστασίας, καθώς και το δικαίωμα στη δίκαιη δίκη και στην παροχή αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, καθώς και λόγω του διαφορετικού είδους της ένδικης προστασίας που παρέχει το καθένα από τα ως άνω ένδικα βοηθήματα (ένσταση – αγωγή)».

άρθρου 6 παρ. 1 της Σύμβασης. Παρά ταύτα, ο νόμος περιέχει και διατάξεις, οι οποίες ευθέως αφορούν στην συμμόρφωση προς την νομολογία του ΕΔΔΑ, χωρίς όμως αυτό να προδίδεται από τον τίτλο του νόμου, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

1.1 Η αντιμετώπιση του τεράστιου όγκου των εκκρεμών δικαστικών υποθέσεων δεν είναι μόνο ελληνικό πρόβλημα. Είναι το κατ' εξοχήν σημερινό πρόβλημα του ΕΔΔΑ³⁹. Αυτό αποτυπώνεται στο πλήθος των ατομικών προσφυγών που κατατίθενται ενώπιόν του. Αναφέρεται ότι μόνο κατά της Ελλάδος τα τελευταία έτη κατατίθενται ετησίως 500 περίπου προσφυγές⁴⁰, όμως απορρίπτονται ως απαράδεκτες το 90% σχεδόν των προσφυγών γενικά⁴¹. Οι περισσότερες από αυτές απορρίπτονται ως προφανώς απαράδεκτες, η αιτιολογία όμως της απόρριψης, σύμφωνα με τον Κανονισμό του ΕΔΔΑ, ουδέποτε δημοσιεύεται ή ανακοινώνεται διαφορετικά στους προσφεύγοντες.

Προς τον σκοπό της επιτάχυνσης της διαδικασίας ενώπιον του ΕΔΔΑ θεσπίστηκε το 14^ο Πρωτόκολλο στην Σύμβαση, το οποίο, όπως αναφέρθηκε, τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιουν 2010. Ήδη όμως, πριν την θέση σε ισχύ αυτού και ενώ είχαν παρέλθει 6 περίπου έτη από την κατά το 2004 υπογραφή του, η Ανωτάτου Επιπέδου Διάσκεψη επί του μέλλοντος του Δικαστηρίου εξέδωσε την Διακήρυξη του Interlaken της 19.02.2010. Σε αυτήν ευθέως διατυπώνεται η βούληση να ξεπεραστεί επειγόντως το πρόβλημα της υπερφόρτωσης του Δικαστηρίου από τις προσφυγές με την υιοθέτηση νέων μεθόδων διαχείρισεως των προσφυγών, χωρίς να υποβαθμιστεί η ποιότητα του έργου του. Μεταξύ των προτεινομένων λύσεων για την αντιμετώπιση του όγκου των κατατιθεμένων προσφυγών είναι η διαδικασία του φίλτρου σε σχέση με τις προφανώς απαράδεκτες προσφυγές. Αντίστοιχα, η διαδικασία του φίλτρου υιοθετήθηκε από το άρθρο 52 ν. 3900/10 επί αιτήσεων αναιρέσεως ενώπιον

³⁹ Βλ. Β. Χειρδάρης: Η κριτική στο Στρασβούργο, τα όρια ερμηνείας, το «περιθώριο εκτίμησης» και τα προβλήματα του ΕΔΔΑ, ΝοΒ 57/2009 σελ. 1980 επ., ιδίως σελ. 1996 επ.

⁴⁰ Βλ. Β. Χειρδάρης, Η Ελληνική πλευρά του δικαστηρίου του Στρασβούργου, ΝοΒ 2009, σελ. 2026

⁴¹ Βλ. Β. Χειρδάρης : Η κριτική στο Στρασβούργο, τα όρια ερμηνείας, το «περιθώριο εκτίμησης» και τα προβλήματα του ΕΔΔΑ, ΝοΒ 57/2009 σελ. 1980 επ., ιδίως σελ. 1996 επ

του ΣτΕ. Η αποσυμφόρηση αναμένεται να επέλθει και με την ιδιαίτερα σημαντική διάταξη του άρθρου 1 του ίδιου νόμου, με την οποία εισάγεται ο θεσμός της δίκης «πλότος», όπως αναφέρεται και στην Αιτιολογική Έκθεση επί του Σχεδίου Νόμου, η οποία με άλλο τρόπο έχει ήδη εισαχθεί με το άρθρο 39 ν. 3659/2008, με την οποία τροποποιήθηκε το άρθρο 29 του Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων και Κατάστασης Δικαστικών Λειτουργών, το οποίο καθιέρωσε τη λεγόμενη «πρότυπη δίκη».

3. Σημαντική διάταξη προς την κατεύθυνση της προβαλλόμενης επιτάχυνσης της δίκης είναι αυτή του άρθρου 6 ν. 3900/2010, με την οποία τροποποιείται η παρ. 1 του άρθρου 22 πδ. 18/1989 και καταργείται η εκφορά αιτιολογημένης γνώμης από τον εισηγητή δικαστή επί των ζητημάτων της συζητούμενης υποθέσεως ενώπιον του ΣτΕ, προφανώς δε και ενώπιον της ακυρωτικής διαδικασίας του Διοικητικού Εφετείου. Έτσι, η εισήγηση, κατά την νέα διάταξη, περιορίζεται στην περιγραφή της διαφοράς, τα στοιχεία που βεβαιώνονται από τα έγγραφα και τα ζητήματα που ανακύπτουν και μόνον. Η αιτιολογική έκθεση επί της διατάξεως αυτής αναφέρεται στο σοβαρό πρόβλημα συμβατότητας με τις αρχές της δίκαιης δίκης και την νομολογία του ΕΔΔΑ, κάνοντας ενδεικτικά παραπομπή στις αποφάσεις Kress κατά Γαλλίας της 07.06.2001 και Martinie κατά Γαλλίας της 12.04.2006, ενώ έχουν μεσολαβήσει και άλλες σχετικές αποφάσεις. Στις υποθέσεις αυτές το ΕΔΔΑ δέχθηκε, ότι η αρχή της δίκαιης δίκης παραβιάζεται με την παρουσία του Κυβερνητικού Επιτρόπου στην διάσκεψη που ακολουθεί την συζήτηση της υπόθεσης στο ακροατήριο του διοικητικού δικαστηρίου, επειδή σε αυτήν, σύμφωνα με το νόμο, είχε εκφράσει την γνώμη του επί της διαφοράς σε έκθεσή του που προηγείται της συζήτησης. Πάντως, ο Κυβερνητικός Επίτροπος δεν ήταν μέλος της συνθέσεως του γαλλικού δικαστηρίου. Ουσιαστικά δηλαδή πρόκειται περί παραβιάσεως της αρχής της ισότητας των όπλων. Στο Πρακτικό 4/2010 της Διοικητικής Ολομέλειας ΣτΕ διατυπώθηκε εκτενής άποψη μειονοψηφίας κατά της κατάργησης της αιτιολογημένης γνώμης του εισηγητή δικαστή, η οποία οδηγεί σε κατάργηση ενός μακροχρόνιου καταξιωμένου

θεσμού. Όπως επισημαίνεται σε σχετικό άρθρο της εποχής εκδόσεως της αποφάσεως Kress⁴², η απόφαση ετάραξε το νομικό κόσμο της Γαλλίας. Η απόφαση αυτή βασίστηκε στην «θεωρία των φαινομένων» ή «των εντυπώσεων», η οποία πρωτοεμφανίστηκε στην υπόθεση Delcourt κατά Βελγίου της 17.01.1970, αλλά πρωτοεφαρμόστηκε στην υπόθεση Borgers κατά Βελγίου της 30.10.1991. Σύμφωνα με την θεωρία αυτή, «η δικαιοσύνη δεν πρέπει μόνο να απονέμεται, πρέπει και να φαίνεται ότι απονέμεται». Με άλλες λέξεις, δεν πρέπει η λειτουργία της δικαιοσύνης να δίδει την εντύπωση στους διαδίκους ότι κινδυνεύει η αμεροληψία του δικαστηρίου, επειδή στη σύνθεσή του συμμετέχει δικαστικός ή και εισαγγελικός λειτουργός στην διάσκεψη, έστω με συμβουλευτική ψήφο, ο οποίος είχε εκφράσει δημοσία την άποψη του επί της υποθέσεως. Σε αυτό στηρίχθηκε και η απόφαση Kress, με το να δεχθεί το ΕΔΔΑ, υπό το φως της αρχής της αναλογίας, ότι από την συμμετοχή του Κυβερνητικού Επιτρόπου στην διάσκεψη υπάρχει όφελος για την έδρα. Όμως, κατά την απόφαση αυτή «... το όφελος της έδρας γι' αυτήν την καθαρά τεχνική βοήθεια, θα πρέπει να σταθμισθεί με το υψηλότερο συμφέρον του διαδίκου, ο οποίος πρέπει να διαθέτει της απαιτούμενη εγγύηση, ότι ο Κυβερνητικός Επίτροπος δεν μπορούσε, επ' ευκαιρία της συμμετοχής του στη διάσκεψη να επηρεάσει την τελική έκβαση». Δέχθηκε δε περαιτέρω το Δικαστήριο, ότι τέτοια εγγύηση δεν παρείχε το τότε ισχύον δικονομικό σύστημα της Γαλλίας, με συνέπεια να διαπιστωθεί παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της Συμβάσεως. Όμως, ουδέποτε έως σήμερα η Ελλάδα είχε καταδικασθεί για την συμμετοχή στις συνθέσεις του Αρείου Πάγου και του ΣτΕ των εισηγητών των συζητούμενων υποθέσεων. Βέβαια, η νέα αυτή διάταξη κύριο σκοπό έχει να απαλλάξει τους δικαστές του ΣτΕ από την ετοιμασία των αιτιολογημένων εισηγήσεων, με αναμενόμενη συνέπεια την επιτάχυνση του έργου τους, όπως ευθέως προκύπτει από την αιτιολογική έκθεση του νόμου επί του άρθρου 7 του σχεδίου νόμου.

⁴² Ν. Μαρκόπουλος: Η επιρροή της νομολογίας του ΕΔΔΑ στη θεσμική απονομή δικαιοσύνης. Η απόφαση Kress, ΤοΣ 4/2003, σελ. 677 επ.

4. Το μέλλον θα δείξει αν η ίδια ρύθμιση θα υιοθετηθεί και στην διαδικασία της αναιρέσεως ενώπιον του Αρείου Πάγου με την συζητούμενη τροποποίηση του ΚΠολΔ. Αν αυτό δεν συμβεί, μετά την εισαγωγή της ανωτέρω διατάξεως στην διαδικασία ενώπιον του ΣτΕ, πρέπει να αναμένεται με βεβαιότητα ότι θα δοθεί στο ΕΔΔΑ η ευκαιρία για να κρίνει με προσφυγή κατά της Ελλάδος την συμβατότητα της παρ. 4 του άρθρου 571 Κ.ΠολΔ, που αφορά την σύνταξη της εισηγήσεως από τον εισηγητή αρεοπαγίτη, με το άρθρο 6 παρ. 1 της Συμβάσεως. Σχετικά αναφέρω, ότι ο Άρειος Πάγος έχει κρίνει⁴³ ότι σε πολιτική δίκη δεν μπορεί να ασκηθεί αίτηση αναψηλαφήσεως σύμφωνα με το άρθρο 544 ΚΠολΔ, κατά αποφάσεως για την οποία το Ελληνικό Δημόσιο καταδικάστηκε από το ΕΔΔΑ.

5. Με το άρθρο 23 του νόμου προστέθηκε άρθρο 105 Α στον ΚΔΔ που αφορά στην **επανάληψη της διαδικασίας**. Σύμφωνα με την παρ. 1: *«Δικαστική απόφαση, για την οποία κρίθηκε με απόφαση του ΕΔΔΑ ότι εκδόθηκε κατά παραβίαση δικαιώματος που αφορά το δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας που τηρήθηκε ή διάταξης ουσιαστικού δικαίου της Σύμβασης, υπόκειται σε αίτηση επανάληψης της διαδικασίας ενώπιον του δικαστηρίου που την εξέδωσε»*. Κατά την αιτιολογική έκθεση επί του άρθρου 20 του σχεδίου νόμου, με τη νέα διάταξη *«επιδιώκεται η άμεση και ακέραιη επανόρθωση της παραβίασης με τα μέσα του εθνικού δικαίου, ώστε στο μέτρο του δυνατού (σημ: δηλαδή αναιρείται η έννοια της άμεσης και ακέραιης επανόρθωσης) να επαναφερθεί το «θύμα» στην κατάσταση που θα υπήρχε αν δεν είχε λάβει χώρα η παραβίαση. Με τον τρόπο αυτό αποκτά πραγματικό και ωφέλιμο αποτέλεσμα η διαπίστωση της παράβασης σε δίκες ουσιαστικών διοικητικών διαφορών (γιατί όχι και ακυρωτικών διαφορών;) και επέρχεται πλήρης και αποτελεσματική συμμόρφωση προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ σύμφωνα με το άρθρο 46 παρ. 1 της Σύμβασης, αλλά και την από 19/1/2000 Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών και το από 28/9/2000 Ψήφισμα της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου*

⁴³ ΑΠ 2071/2006

της Ευρώπης, όπως ήδη συμβαίνει και στις ποινικές υποθέσεις (βλ. άρθρο 525 παρ. 1 περ. 5 ΚΠΔ που προστέθηκε με το άρθρο 11 ν. 2865/2000)»

6. Αν και η νέα ρύθμιση πρέπει κατ' αρχάς να χαιρετιστεί ως ιδιαίτερα θετική και νεωτεριστική για την διοικητική δίκη, μιάς και προδίδει, έστω και καθυστερημένα την βούληση του Έλληνα νομοθέτη να συμμορφώνεται η Ελλάδα στην νομολογία του ΕΔΔΑ, δημιουργεί έντονο ενδιαφέρον για τον τρόπο που τα διοικητικά δικαστήρια θα την ερμηνεύσουν και εφαρμόσουν ανταποκρινόμενα στις προσδοκίες που εκφράζονται στην αιτιολογική έκθεση. Τα σχόλια που μπορούν να εκφραστούν κατ' αρχάς σε σχέση με τη νέα αυτή διάταξη μπορούν να συνοψιστούν προς το παρόν στα εξής: πρώτον, ότι η επανάληψη της διαδικασίας δεν αφορά στην ακυρωτική διαδικασία, δεύτερον, ότι η θέση του Ποινικού Τμήματος του ΑΠ σε υποθέσεις επανάληψης της δίκης σύμφωνα με τη διάταξη της περ. 5 του άρθρου 525 ΚΠΔ, όταν το αίτημα υποβάλλεται διότι το ΕΔΔΑ διαπίστωσε υπέρβαση του ευλόγου χρόνου διάρκειας της δίκης, ο ΑΠ απορρίπτει το αίτημα με την πάγια σκέψη ότι η παραβίαση αυτή δεν επηρεάζει αρνητικά την κρίση του ποινικού δικαστηρίου της ουσίας και διότι με την επανάληψη της διαδικασίας δεν υπάρχει δυνατότητα επανόρθωσης της βλάβης από την παραβίαση αυτή⁴⁴. Έτσι, ο ΑΠ σε ποινικές υποθέσεις περιορίζει το πεδίο εφαρμογής της αποκαταστατικής αυτής διάταξης. Αν εισαχθεί η διάταξη αυτή και στον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, μπορεί η συμμόρφωση των πολιτικών δικαστηρίων σε παραβιάσεις των ουσιαστικών δικαιωμάτων που προστατεύονται από την ΕΣΔΑ να είναι αποτελεσματικότερη με την διαδικασία της επανάληψης της δίκης. Σε αντίθεση με την Ελλάδα, πολλές άλλες νομοθεσίες έχουν θεσπίσει εσωτερικά αποτελεσματικά μέτρα για την επανόρθωση της ζημιάς του κατηγορουμένου από την υπέρβαση του ευλόγου χρόνου της διάρκειας της ποινικής διαδικασίας⁴⁵. Τρίτον, ότι λόγω της διαπίστωσης από το ΕΔΔΑ, με

⁴⁴ ΑΠ ΠΟΙΝ. 988/2010, 415/2009, 159/2005 κ.ά.

⁴⁵ Βλ. Εβίτα Σαλαμούρα: Το δικαίωμα διεξαγωγής της δίκης εντός ευλόγου χρόνου και η αποκατάσταση της «τεκμαιρόμενης» βλάβης του διαδίου, ΝοΒ 57/2009 σελ. επ., ιδίως σελ. 2019 επ.

πληθώρα αποφάσεων του σε διοικητικές δίκες, ότι υπήρξε υπέρβαση του ευλόγου χρόνου διάρκειάς τους, υπάρχει κίνδυνος να ασκηθούν πολλές αιτήσεις επανάληψης των δικών αυτών, με συνέπεια την αύξηση του φόρτου των διοικητικών δικαστηρίων της ουσίας. Η προθεσμία όμως των 90 ημερών από την δημοσίευση της οριστικής απόφασης του ΕΔΔΑ που θέτει η διάταξη της παρ. 3 άρθρου 105 Α για την άσκηση της αίτησης επανάληψης της δίκης, σε συνδυασμό με την απουσία οποιασδήποτε μεταβατικής διάταξης για τις ήδη εκδοθείσες αποφάσεις του ΕΔΔΑ σε χρόνο μεγαλύτερο των 90 ημερών πριν από την θέση σε ισχύ του νόμου, θα προφυλάξει τα διοικητικά δικαστήρια από την επαναφορά ενώπιόν τους παλαιών αποφάσεων, σε αντίθεση με το άρθρο 525 παρ. 1 περ. 5 ΚΠΔ, για την εφαρμογή του οποίου ο νόμος δεν έθεσε χρονικό περιορισμό ως προς τις υποθέσεις του ΕΔΔΑ που θα καταλάβει⁴⁶. Ένα τέταρτο κατ' αρχάς σημείο είναι το ότι η συμμόρφωση της Διοικήσεως στις αποφάσεις των Δικαστηρίων καθίσταται μάλλον αποτελεσματικότερη με παράλληλη ισχύ του νέου άρθρου 105 Α ΚΔΔ με το άρθρο 3 ν. 3068/2002 για την συμμόρφωση της διοίκησης προς τις δικαστικές αποφάσεις. Αν και όπως εκτίθεται κατωτέρω, το ΕΔΔΑ πρόσφατα αμφισβήτησε την αποτελεσματικότητα του ν. 3068/2002.

7. Ένα άλλο σοβαρό, αλλά και πολύ επίκαιρο ζήτημα που μπορεί να προκύψει σε σχέση με το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη είναι, αφενός, η προσθήκη παρ. 3 στο άρθρο 93 ΚΔΔ που αφορά την για πρώτη φορά επιβολή στην κατ' έφεση δίκη σε υποθέσεις φορολογικές ή τελωνειακές χρηματικού αντικειμένου, της καταβολής έως την αρχική δικάσιμο του 50% του οφειλομένου, σύμφωνα με την πρωτόδικη απόφαση, κυρίου φόρου, δασμού, ή τέλους εν γένει, εκτός αν έχει χορηγηθεί αναστολή σύμφωνα με το νέο άρθρο 209^A ΚΔΔ, αφετέρου, την δραματική αύξηση των παραβόλων του άρθρου 277 ΚΔΔ για την άσκηση προσφυγής, έφεσης και αντέφεσης που επιβλήθηκε με το άρθρο 23 του νέου νόμου. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Επιστημονική Υπηρεσία

⁴⁶ Βλ. και Κ. Χρυσόγονο: Η επανάληψη της ποινικής διαδικασίας ύστερα από απόφαση του ΕΔΔΑ, ΝοΒ 49/2001 σελ. 1110 επ.

της Βουλής στην σχετική έκθεσή της επισημαίνει την πιθανή αντισυμβατότητα των διατάξεων αυτών με την ΕΣΔΑ και τη νομολογία του ΕΔΔΑ, επικαλούμενη τις αποφάσεις Ζουμπουλίδης κατά Ελλάδος της 25.06.2009 (σκ. 35) και Μειδάνης κατά Ελλάδος της 22.05.2008 (σκ. 30 & 31). Σε αυτές η κρίσιμη για το ζήτημα αυτό σκέψη του ΕΔΔΑ που παρατίθεται στην Έκθεση της Υπηρεσίας ήταν: *«μόνο το δημοσιονομικό συμφέρον του Δημοσίου δεν μπορεί να αφομοιωθεί συλλήβδην σε ένα γενικότερο δημόσιο συμφέρον, το οποίο θα δικαιολογούσε σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση την παραβίαση των δικαιωμάτων του πολίτη»*. Υπενθυμίζει δε η Επιστημονική Υπηρεσία της Βουλής την πάγια νομολογία του ΣτΕ⁴⁷ ότι μόνο το ταμειακό συμφέρον του Δημοσίου δεν δικαιολογεί προσβολή της αρχής της ισότητας και του δικαιώματος παροχής δικαστικής προστασίας, που διασφαλίζεται με το άρθρο 20 παρ. 1 Σ. Όμοιες αιτιολογίες χρησιμοποιεί και ο ΑΠ στην υπ' αριθ. 675/2010 απόφασή του προκειμένου ν' απορρίψει αίτηση ακυρώσεως κατά αποφάσεως του Εφετείου που είχε δικάσει ερήμην την εκκαλούσα, επειδή δεν είχε πληρώσει το αναλογικό δικαστικό ένσημο, υπενθυμίζοντας όμως και την δυνατότητα του ενάγοντος να τρέψει την αγωγή σε αναγνωριστική, δυνατότητα που δεν υπάρχει στις φορολογικές και τελωνειακές προσφυγές, στις οποίες η πληρωμή του παραβόλου πριν από την πρώτη δικάσιμο είναι υποχρεωτική.

Παρόλα αυτά, το ΣτΕ στην πολύ πρόσφατη απόφασή του Ολ. 1583/2010 σε σχέση με την πληρωμή παραβόλου, του άρθρου 277 παρ. 1 ΚΔΔ για υπόθεση που αναγόταν σε χρόνο που από ήταν ακόμη ονομαστικό, ύψους € 4,40, και όχι αναλογικό, όπως είναι πλέον υπό το ν. 3900/10, ως προϋπόθεση του παραδεκτού της άσκησης ενδίκου βοηθήματος στη διοικητική δίκη, έκρινε κατά πλειονοψηφία, επαναλαμβάνοντας προηγούμενες αποφάσεις του, ότι η υποχρέωση καταβολής από τον ιδιώτη διάδικο παραβόλου αποτελεί θεμιτή δικονομική προϋπόθεση του παραδεκτού του ενδίκου βοηθήματος. Την κρίση του αυτή εβάσισε, στην αρχή της αυτοτέλειας του νομοθέτη, την οποία έχει

⁴⁷ Ολ. 6/2010, Ολ. 1663/2009, 3072/2009, 2993/2007

συναγάγει από την συνδυασμένη ερμηνεία των άρθρων 20 παρ. 1 Σ και του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, σύμφωνα με την οποία το άρθρο 6 ΕΣΔΑ που διασφαλίζει το δικαίωμα σε αποτελεσματική δικαστική προστασία, δεν αποκλείει την ευχέρεια στον εθνικό νομοθέτη να θεσπίζει δικονομικές προϋποθέσεις και γενικά διατυπώσεις για την πρόοδο της δίκης, αρκεί αυτά να συνάπτονται προς την λειτουργία τη δικαιοσύνης και την ανάγκη αποτελεσματικής απονομής της δικαιοσύνης και να είναι συμβατά προς την αρχή της αναλογικότητας. Ότι δηλαδή οι προϋποθέσεις αυτές δεν θα υπερβαίνουν τα όρια πέραν των οποίων επέρχεται άμεση ή έμμεση κατάλυση του δικαιώματος παροχής δικαστικής προστασίας⁴⁸. Έως την έκδοση της αποφάσεως αυτής η νομολογία του ΣτΕ είχε υποστεί έντονες διακυμάνσεις επί του ζητήματος υπό το πρίσμα των διατάξεων των άρθρων 20 παρ. 1 Σ και 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, και μάλιστα έχοντας πάντοτε να κρίνει για την πληρωμή ενός ελαχίστου ονομαστικού παραβόλου.

Από την πλευρά όμως του ανωτάτου δημοσιονομικού δικαστηρίου κρίθηκε με την απόφαση της Ολομελείας του Ελ. Συν. υπ' αριθ. 2006/2008 ως αντισυνταγματική η καταβολή αναλογικού στην υπόθεση αυτή παραβόλου κατά τις διατάξεις του άρθρου 56 πδ. 774/1980 και 61 παρ.1 και 3 πδ 1225/1981 για την άσκηση εφέσεως επί μη συνταξιοδοτικών υποθέσεων, δηλαδή επί υποθέσεων καταλογισμού. Και τούτο, διότι οι διατάξεις αυτές δεν θεσπίζουν ανώτατο όριο (οροφή) στο ποσό του καταβλητέου παραβόλου, ούτε προβλέπουν την δυνατότητα αποδόσεώς του κατ' εφαρμογή των διατάξεων αυτών όχι μόνο επί παραδοχής της εφέσεως, αλλά και κατόπιν δικαστικής κρίσεως περί του δικαιολογημένου της ασκήσεώς της. Έχω την άποψη ότι η έμμεση υπόδειξη του δικαστηρίου για την άρση της αντισυνταγματικότητας αποδόθηκε πλήρως στην σχολιαζόμενη διάταξη του άρθρου 45 ν. 3900/2010. Τούτο προβλέπει την καταβολή αναλογικού παραβόλου με οροφή το ποσό των 10.000 € και με τρόπο καταβολής που είχε έμμεσα υποδείξει μάλιστα η

⁴⁸ Στ. Κτιστάκη: Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ, Α. Σάκκουλας, 2009

νομολογία του ΣτΕ⁴⁹, καθώς και την επιστροφή του σύμφωνα με την παρ. 10 του άρθρου 277 ΚΔΔ, με ορισμένες επιφυλάξεις μου.

Το μέλλον και εδώ θα δείξει την ορθότητα των συγκεκριμένων αυτών δημοσιονομικών μέτρων υπό το πρίσμα των άρθρων 4 και 20 παρ. 1 Σ και του άρθρου 6 παρ. 1 της Συμβάσεως.

8. Με το άρθρο 56 του ν. 3900/10 συγκροτούνται συμβούλια συμμόρφωσης και στα διοικητικά δικαστήρια γενικώς, χωρίς διάκριση σε ουσίας και ακυρωτικής δικαιοδοσίας, και ορίζεται, συνακόλουθα, ότι οι διατάξεις των άρθρων 2 έως 6 του νόμου εφαρμόζονται αναλόγως για τον έλεγχο από τα διοικητικά δικαστήρια της συμμόρφωσης της Διοίκησης στις αποφάσεις τους.

9. Ριζική μεταβολή σε βάρος των προνομίων του Δημοσίου με επίκληση του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ αποτελεί το άρθρο 12 ν. 3514/2006, με το οποίο έπαυσε να ισχύει το προνόμιο του Δημοσίου για την μη διαδρομή των προθεσμιών σε βάρος του κατά την διάρκεια **των δικαστικών διακοπών** με την αναστολή των προθεσμιών αυτών και για τους άλλους διαδίκους σε δίκες του Δημοσίου.

10. Η θέση του ΑΕΔ ως προς την συμφωνία διάταξης τυπικού νόμου προς κανόνα κοινοτικού δικαίου έχει εκφρασθεί στην απόφασή του υπ' αριθ. 29/1999. Με αυτήν έγινε δεκτό ότι την αρμοδιότητα αυτή έχει το ΔΕΚ. Αυτό όμως δεν συμβαίνει με το ΕΔΔΑ, αφού η ΕΣΔΑ δεν προβλέπει την παραπομπή προδικαστικού ζητήματος στο ΕΔΔΑ. Επειδή όμως η παραβίαση ή μη του άρθρου 6 παρ. 1 διαπιστώνεται μετά την διαπίστωση της συνταγματικότητας ή μη της εφαρμοζόμενης διάταξης, θεωρώ ότι ζήτημα διαφορετικής εφαρμογής της πρώτης από τα ανώτατα δικαστήρια μάλλον δεν μπορεί να προκύψει. Τούτο δε για τον επί πλέον λόγο ότι σε παρόμοια περίπτωση το πιθανότερο είναι να ασκηθεί από τον βλαπτόμενο από την απόφαση ή άλλη συμπεριφορά

⁴⁹ ΣτΕ 2375/2009

του Δημοσίου προσφυγή στο ΕΔΔΑ, το οποίο και θα αποφανθεί τελειωτικά. Εξάλλου το ΔΕΚ, πριν την θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισσαβόνας, ελάμβανε έμμεσα υπόψη στις κρίσεις του τις προστατευτικές διατάξεις των ουσιαστικών δικαιωμάτων που προστατεύονται από την ΕΣΔΑ αναφερόμενο στις «πάγιες συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών». Αλλά τα σχετικά ζητήματα που γεννώνται για τον εθνικό δικαστή μετά την Συνθήκη της Λισσαβόνας σε σχέση με το επίπεδο ισχύος της ΕΣΔΑ έναντι του κοινοτικού/ενωσιακού δικαίου δεν αποτελούν αντικείμενο της εισηγήσεως αυτής⁵⁰.

Επίλογος

Ο συνεχής διάλογος μεταξύ ΕΔΔΑ και εθνικού δικαστή μέσω των αποφάσεων τους είναι ιδιαίτερα θετικός για την εμπέδωση του περιεχομένου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που προστατεύονται από την ΕΣΔΑ, ιδίως σε μια διεθνοποιούμενη κοινωνία, η οποία αναζητά αδιάλειπτα κανόνες όλο και ευρύτερης χωρικής ισχύος. Πλην όμως, ο αποτελεσματικός σεβασμός της ΕΣΔΑ πρέπει να συνεπιφέρει αυστηρές κυρώσεις σε βάρος του παραβιάζοντος κράτους. Σε αυτό όμως δεν βοηθούν οι αποφάσεις του εκείνες που είτε απλά διαπιστώνουν την παραβίαση της ΕΣΔΑ είτε, ως συνήθως, επιδικάζουν μικρές αποζημιώσεις. Αν η επιφύλαξη αυτή είναι βάσιμη, τότε η θεσμοθέτηση από την Ελλάδα του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής ενώπιον εθνικής αρχής, σε συμμόρφωση με ο άρθρο 13 ΕΣΔΑ, θα γίνει δεκτή με την ίδια επιφύλαξη.

Με κάθε πάντως εκδοχή, η συνεπής εφαρμογή από τον εθνικό δικαστή της ΕΣΔΑ, όπως και των άλλων διεθνών Συμβάσεων στις οποίες συμμετέχει η Ελλάδα, απαιτεί καλή γνώση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ και των άλλων δικαιοδοτικών οργάνων των διεθνών θεσμών που καθιερώνουν οι συμβάσεις αυτές⁵¹. Προς την κατεύθυνση αυτή η διδασκαλία της σχετικής θεματολογίας στη σχολή δικαστών είναι όχι μόνο θετική, αλλά και απαραίτητη.

⁵⁰ Βλ. Χ. Παπαδημητρίου: Η ιεραρχική σχέση ανάμεσα στο κοινοτικό δίκαιο και στην ΕΣΔΑ, Δίκη 38/2007 σελ. 259 επ.

⁵¹ Υπόδειξη στην ΑΠ 1816/2007.